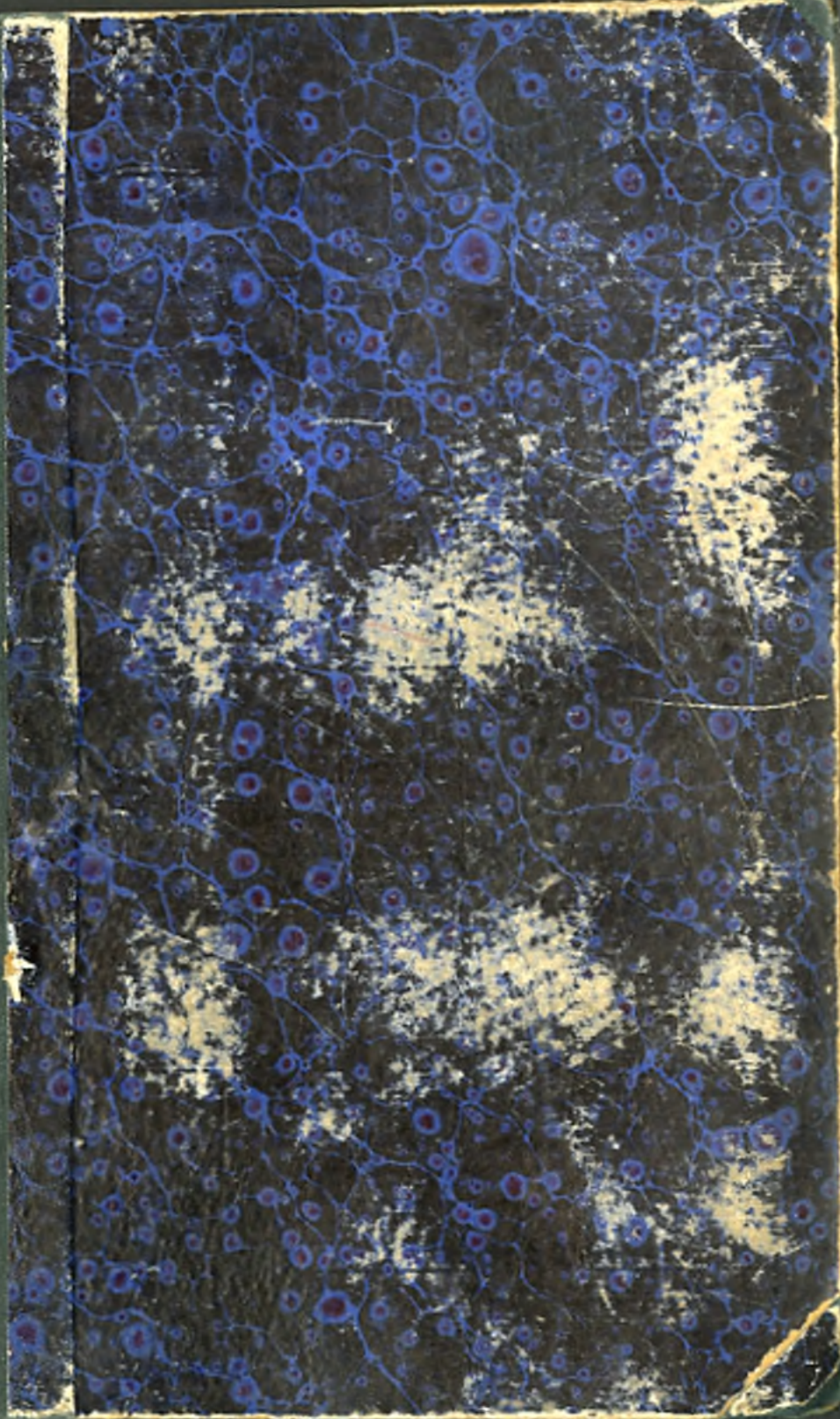

Politikai
röpiratok.

80.

80
616

NÉHÁNY SZÓ

A

MAGYAR TÁRSADALOMRÓL.

IRTA

LIPCSEY TAMÁS.

17

PEST.

TETTEY NÁNDOR ÉS TÁRSA BIZOMÁNYA.

1872.

NEWBURY 250

MICHAEL B. BRADY

1875

NÉHÁNY SZÓ

A

MAGYAR TÁRSADALOMRÓL

IRTA

LIPCSEY TAMÁS.

17.

PEST.

NYOMATOTT AZ ATHENAEUM NYOMDÁJÁBAN.

1872.

616 F 12 005 6 0084

1871

1871

DE BALLAGI GÉZA.

1871

Bevezetés.

Átéltünk majd ezred évet, csaknem folytonosan élet-halálharcot víva, s most újabb küzdelem vár reánk.

A mi eddig öntudatlanul küzdött ellenünk, — a nemzetiségi kérdés, — most öntudatosan áll velünk szemben.

Századunk a nemzetiség eszméjeé.

Csoda-e, ha sok hazafit, a bennünket környező óriás nemzetiségek láttára, számunk csekély volta miatt, ezred-éves fennállásunk daczára is megszáll a reménytelenség, elkészerít, megzsibbaszt a bánat? Valóban nagy oka van reá.

De helyzetünk talán még sem reménytelen, mert bár nagyobb lett a veszély, de az eszköz is több, melyet azzal szemben fölhasználnunk lehet.

Fenmaradásunk a cultura kérdése.

E szavakat mondta b. Eötvös József vigasztalásul a csüggedőknek, oly erős meggyőződéssel s látnoki ihlettel, melyet csak egy dús gazdag életnek nagy tanulmánya és tapasztalása, s a haza iránti magasztos szeretet adhat olyanok lelkébe, kiket egy egész nemzetnek, az egész emberiségnek vezetőül szemelt ki a gondviselés.

Adjunk hitelt szavainak, hányszor teljesültek be azok fölöttünk.

Nincs okunk a reménytelenségre; mert nem mondhatjuk, hogy számtalan fogyatkozásunk és hibáink mellett

mostoha lett volna nemzetünk iránt a gondviselés szellemi és anyagi kincsek adományozásában, melyek az előhaladás legfőbb eszközei;

de minden erőnkre és minden időnkre szükségünk van, ernyedetlen és összhangozó munkálkodás mellett, hogy megközelíthessük a cultura azon magasságát, mely északnyugoti határunkhoz közel emelkedik, s a mely annál fenyegetőbb, mert nemcsak háboruban erőhatalommal, de békében és észrevétlenül még biztosabban hódít, — s hogy szellemi felsőbbiséggel ellensúlyozzuk nagy számát a másik colossusnak.

Képes-e a kormány és a törvényhozás megfejtteni ez óriás föladatot magára hagyatva?

Az egész nemzetre, a nemzet minden tagjára, az egész társadalomra vár ez óriás munka, nagyobb részben főkép a társadalomra, és sikerét kizárólag a buzgóság, csak az összhang, egyetértés biztosítja. Ezen föltételek mellett jövődönket megalapíthatjuk magunk, különben nem tart meg egyéb csak a jó szerencse.

A társadalomról, nemzeti életünk legnagyobb tényezőjéről szólnak a következő sorok, igyekeztén föltüntetni az óriás erőt, mely egy művelt egészséges társadalomban van, vázolni röviden társadalmi életünket, — végre fölemlíteni egyes, általam leghalaszthatlanabbnak vélt teendőket, azon őszinte jó szándékkal, mely bizonynyal megszáll minden jó hazafit, ha e kérdésekkel foglalkozik.

A társadalomról általában.

Igen nehéz, napjainkban talán lehetetlen meghuzni a határt az állam, egyház és társadalmi hatásköre között; annyit azonban tapasztalunk és érünk mindnyájan, hogy az állam, illetőleg a törvényhozás, törvénykezés és közigazgatás, mint az államhatalom három tényezője, valamint az egyház, összes életünknek kisebb részét vonja és vouhatja hatósága alá, s hogy minél műveltebb, szabadabb, fölvilágosodottabb egy nép, annál kevesebb közvetlen teendője az államnak, mert a nép maga karol föl tudományt és művészetet, s fölöslegessé válik az államsegély a tanítók, tudósok, művészek utaztatása- és kiképzésére; fölkarolja a földművelést, ipart, kereskedést, s megszünteti szükségét az államménéseknek, gulyáknak, költséges államintagazdaságoknak, mert mindezek fölvirágoztatása céljából gazdasági, ipar, kereskedelmi egyleteket alkot; utjait és vasutjait fölépíti maga terhes államgarantia nélkül,

Ápolja a közerkölcsiséget, pártolja az iskolákat s megmenti tagjait a börtönöktől, a társadalmat s az államot az erkölcsi sülyedéstől.

Annál ritkább beavatkozása az egyháznak is, mely kevésbé fölvilágosodott népek családi életét annyiszor megkeseríti, s így az állam hatásköre közvetlenül leginkább csak a jogi életre, az egyházé a hit világára, a cultusra szoritkozik.

Mily számtalan tényezője van összes életünknek a fentebbi kettőn kívül, mily óriás tér marad fenn, s mindezt a társadalomnak kell betöltenie.

Társadalom az emberek oly egyesülete, mely mint az állami és minden hatósági élettől — valamint az egyházi szervezettől külön önállósággal, szervezettel és törvénnyel bíró tényező fennáll és a magántársas élet terén folytonosan működik.

Társadalomra néz az erkölcsi élet, a kedély egész világa, a tudomány művészet művelése, pártolása a szegényügy, lelemezügy, kórházügy stb. fölkarolása; földművelés, ipar, kereskedés előmozdítása; mely teendőiben támogathatja támogatja is az állam, de csak közvetítve, az akadályokat elhárítva, mert a föladat főrésztét teljesíteni képtelen.

A társadalomra vár végre a társadalmi szervezet kifejtése.

S mily tényezők állanak rendelkezésére?

Itt foly a családi élet, ez első és tisztán természeti, ősidők óta fennálló tényezője a társadalomnak; a legjobb iskola, mely Fáy András szerint egész neveltetésünk fele részét adja, lelkiünkbe az erényt csepegteti; mely kifejti kedélyünket, kiképzí szíviünket, mire az életben oly nagy szükségünk van.

A családi élet oltja belénk a méltányt, enyhíteni az igazság és jog rideg szavát, a pietást, humanitást, legmagasztosb erényeit az emberiségnek; a vendégszeretetet, melynek büvkörében nem egy indigena jó hazafivá vált.

Ez olt belénk minden vonást, minden szokást, melyek összesége nemzetünk kiváló, más nemzetekéitől megkülönböztethető jellemvonását képezi.

A családi élet csaknem mindennek forrása; mulasztá-

sát nem pótolhatja ki az iskola, nem a társasélet, az államhatalom, nem az egész társadalom.

Nem meglátszik-e többnyire egész életünkben, kedélyünkön és szívünkön, ha anya nélkül nőttünk fel?

Nehezen boldogul a tanító oly gyermekkel, a kit ott-hon nem neveltek, nehezen, sok törődéssel, vagy épen nem képezhet ki a társasélet sem, s igen gyakran nyögje marad a társadalomnak egész életén keresztül, gyakran rendes lakója a börtönöknek.

Másik tényezője a társadalomnak a társasélet, felölelve az ész, szív egész világát, a társadalom minden rétegét és minden érdekét.

Ebben töltjük egész életünket, az emberek aránytalan nagy többsége csaknem kizárólag itt él; itt keresve szórakozást, itt adva hangot fájdalmának, örömének, gondolatainak, érzelmének; itt vitatva meg családja, hazája és az egész emberiség ügyét; innen várva buzdítást, elismerést nemes tetteiért, itt éri megrovás, elítélés, elkárhoztatás, ha nemtelen dolgot vitt véghez.

És ez elismerés, kitüntetés vagy elkárhoztatás tudjuk, mily hatású: nagyobb értéke van s boldogítóbb minden más kitüntetésnél, jó bizonyítványnál, érdemkereszt-nél vagy nemesi diplománál; több valódi boldogságot nyújt, mint bármely rang, mert többnyire valódi emberi, polgári, hazafiúi érdem jutalma; mert minden jó ember önkényt, lelke sugallatából meghajlik előtte, s mert minden nap és mindenütt érezzük jó hatását; de jobban is lesújt bármely megrovásnál, magánál a törvény szigoránál, mert legbensőbb érzelmeinket, legbizalmasb és mindennapi viszonyainkat érinti, sőt ép azoktól jó első sorban, kikhez ily viszonyban állunk, s lehet-e valami fájdalmasabb és lesujtóbb a szeretteinktől jövő elítéltetésnél, kikhez nem fér gyanu, a

kiktől nincs felelősség, kiknek meghidegülése megfoszt a mindennapi élet minden örömétől.

Épen ezért elrettentő vagy buzdító hatása is rendkívüli; megsemmisül vagy eredménytelenné válik, célját veszti a törvény szava is, ha összeütközésbe jön vele.

Nem tiltja-e a törvény a párbajvivást, és mi hatása van?

Inkább bezáratjuk magunkat néhány esztendőre, sem hogy számüzsünk a társaséletről; inkább alávetjük a törvény szigorának, mint a társadalom érzékenyebb és lesújtóbb megrovásának, megvetésének.

A bajvívás épen társadalmunk legelőkelőbb osztályában csaknem mindennapi eset.

De nemcsak mint óriás esküdszék, mint a társadalmi bűnök ítélőbirája leghatalmasabb a társasélet; még nagyobb tán, mint az érdemek jutalmazója. Csak ez képes a valódi erényt igazán fölmagasztalni.

S nem érezzük-e mindnyájan, mily fontos tényezője életünk boldogságának és az összeoldásnak, midőn összegyűjt bennünket vidám multságba, — milyen fontos tényezője az előhaladásnak, midőn eszmecserét indít minden kérdés fölött, hogy tisztázza az eszméket, hogy közvéleményt teremtsen, s egyes új eszméket hozzon életre.

Itt születik s uralkodik a divat is zsarnoki hatalmával; itt készülnek a társadalmi szabályok, melyek megsértőit jobban elkárhoztatjuk, mintha isten és az emberiség törvényei ellen vétettek volna.

A társadalom tényezői közé számíthatjuk végre az egyleti életet, a sajtót s a népgyűléseket, a mennyiben nem képezzik hivatalos közeget az államnak vagy egyháznak.

Fölösleges volna szólani mindezek fontosságáról épen

napjainkban, — midőn minden társadalmi érdek fölkarolása végett egyletek alakulnak, midőn nagy hatalomnak ismertetik el a sajtó világszerte, s midőn a népgyűlések napirenden vannak.

Az elősorolt és más fölszámlálhatlan tényezők összeműködése együtt véve teremti az ellenállhatatlan közvéleményt, mely gyakran jön összeütközésbe magával az államhatalommal is, s ha a társadalom művelt, egészséges, fölvilágosodott, annyival több elemerejlik az általa teremtett közvéleményben az igazságnak, a mennyivel szélesebb az alap, a melyen áll, számosabbak a tényezők, a melyeket számba, igénybe vesz és vehet, az állam vagy törvényhozás által számba vehető tényezőknél; mert a társadalom közvéleménye az összes emberi érzések, érdekek, míg a törvényhozás vagy állam szava leginkább csak a jogon alapszik.

Ugyanitt válik szokássá a mindennapi gyakorlás által, a mi egyszer átment a közvéleménybe, s a mily ellenállhatatlan activ tényező a közvélemény, csaknem oly változhatatlan passiv tényező a szokás, mely — mint mondják, — természetté válik, s épen ezért semmi sem szül nagyobb visszahatást, semmi sem ingerelhet föl jobban egy társadalmat, mintha szokásai megváltoztatására erőszakkal kényszerítik. Könnyebb elvegni alkotmányát, mint megfosztani társadalmi szokásaitól.

Ez bizonyítja legvilágosabban, mily fontos dolog az, hogy a társadalom egészséges legyen, mert különben rossz szokások átkodnak meg benne; mily nagy szükség van az oktatásra, mert az emberi lelket kizárólag ez uton lehet öntudatra ébreszteni, fölrázni, gondolkozásra szoktatni, hogy itélni tudjon, merjen a jó és rossz fölött; csak ez uton lehet gondolkozását és nézeteit módosítani,

változtatni. Ez legbiztosabb eszköze a megrögzött szokások változtatásának, a közvélemény képződés elősegítésének, — minden haladásnak.

A társadalom a nemzet termő rétege, ez a nemzet földje, melyből minden ered, esaknem kizárólag minden táplálkozik.

Ebből nyer életet, ebből ered, szi erőt magába és ujul föl a poézis a művészet, — összegyűjtván a dalokat, a mondákat, népmeséket, itt szemlélvén, másolván, idealizálván az élő alakokat.

A társadalomban él csirája minden nagy eszmének, minden óriás reformnak, mit észrevesz, fölfog, minek hangot ad a lángész, — kifejt, rendszerbe önt a tudomány és közvagyonná tesz, s csak midön az eszmét elfogadta a társasélet, csak akkor áll elő az állam, — a törvényhozás.

„Önkéntelen az ember mindcure születik“. A nép szellemét tükrözö s a nép ajkáról vett e szavak kétségtelenül mutatják, hogy keletkezésük korában élt már azon napjainkban öntudattá vált sejtelem, mely az államtól most oly sürgetve követeli, hogy ne csak büntetni, de nevelni is tudjon, mert különben nem öntudatos gonoszokat büntet és hatalma gyakorlását csakis tehetetlenségével mentheti; élt már a sejtelem, mely öntudattá válva, most a halálbüntetés eltörlését követeli.

De e példa csak egy intézményre s annak reformjára vonatkozik; ez azonban lefolyása kisebb-nagyobb mértékben minden társadalmi kérdés, — söt az államrendszer fejlődésének is.

Emlékezzünk vissza Mária Terézia korára, midön egész nemzetünk vetélkedve hagyta el nemzeti szokásait és nyelvét sem beszélte már. Bessenyei Györgyben s társaiban kezdett életet nyerni a nemzeti szellem csirája;

nem társadalmi uton fejlődött-e, felölelve minden szabad eszmét, a hatalom nyomása daczára Kazinczy Ferencz és utána annyi nyomorral küzdő kitünő író által, az irodalmi téren; nem társadalmi uton hatott-e tovább Széchenyi által az egyleti téren, — mignem óriás erőre vergődve és fölrázva, melegítve az egész nemzetet, — utat törhetett végre magának a törvényhozásig és átalakítá egész államrendszerünket, miután társadalmi uton kifejtette, megmentette nemztségünket.

Feun sem állhat olyan államrendszer, mely nem a társadalomból fejlődött vagy annak meg nem felel.

Hányszor bukott el Franciaországban a köztársaság, s nem áll-e most is élethalál között?

Nem talált-e Virginia telepítvényesei között legnagyobb ellenszenvre a lángeszű Locke „m i n t a a l k o t m á n y a,” melyet örök időkre készített, s melyről 24 évi küzdelem után kénytelenek voltak lemondani maguk az engedményesek is?

Vagy másrésről van-e erő és hatalom, mely fentartson oly alkotmányt, mely nem felel meg a társadalomnak?

Épugy nem lehet azt fentartani, mint megakadályozni fejlődését, terjedését, megsemmisíteni hatását a társadalomban fölmerült eszméknek, megmenteni megőrizni, az államot ezen eszmék hatásától.

A különféle bölésészeti irányok, a francia forradalom által világnak boesátott óriás eszmék, — a természet-tudományok csodás vívmányai, — az államok és az egyház minden ellenállása, nyomása daczára, előálltak, kifejlődtek, bejárták az egész nagy művelt világot, föléb-reszték az emberiséget; újra szervezték a társadalmat, megdönték a régi államszervezetet, suj, — a megváltozott társadalomnak megfelelő alkotmányt adtak az államoknak;

és bebizonyíták, hogy a társadalom egy, — saját törvényei szerint ellenállhatatlanul fejlődő, saját magát szervező és mindent átalakító tényező, melynek törvényeit, mint a természet törvényeit elleshetjük és fölhasználhatjuk ugyan a magunk javára, és magunkra nézve ártalmatlanná tehetjük, de megváltoztatnunk époly lehetetlen, mint megsemmisítenünk hatásaikat;

sbebizonyították az ébredni kezdő világálmélkodására, hogy a társadalom államsorompókat nem ismerő és az egész emberiség solidaritását egyedül képviselő hatalom, mely utat nyit az egész világon keresztül, hogy a népek felismerjék egymást, érdekeik azonosságát, kicseréljék eszméiket tudományos összejöveteleikben, felismerjék egymás előmenetelét, saját érdeküket a világkiállításokon.

Bámulatos fejlődésnek indult a társadalom a franczia forradalom óta; jelenségei legfőbb kérdéseit kezdik képezni a tudománynak, legfőbb gondját az államoknak.

Ilyen új jelenség napjainkban a socialdemocratáknak egész világra kiható mozgalma.

Milyen a mi társadalmunk.

A társadalom az, mely csaknem mindent ad, csaknem mindent pótol, de mit nem pótolhat semmi, — sem állami, sem egyházi élet, nem semmi alkotmány.

Erőtéljes magyar társadalom nélkül hiába van magyar kormány és magyar alkotmány, — nem tartja fenn az erkölcsiséget, nem biztosíthatja az előhaladást, nem menti meg a nemzetiséget; mert mindezek főforrása az egész nagy társadalom, erőtéljes, egészséges társadalmi, nemzeti közszellem.

Magyarok maradtunk az idegen kormány, az abszolutismus alatt, mert előkészített bennünket e végzetes évek-re a század elején megindult nagyszerű társadalmi mozgalom; de ha társadalmunk elkorcsosul, ha kihal belőle a nemzeti szellem, ha gyöngye lesz nemzeti jellegének megőrzésére, s mint a viasz befogad, mint a majom utánöz minden idegen benyomást, minden idegen szokást; mint a szajkó, megtanul minden idegen nyelvet s a magáét elhanyagolja, elfelejti, levetkezi; ha megszűnik az erénynek, tudománynak, művészetnek, minden szépnek, jónak és hasznosnak ápolója, minden nemtelennek szigorú bírása lenni; ha elhanyagolja a családi, a társaséletet, mellőzi az erényt, elnézi a jellemtelenséget, elnézi, sőt védelmébe fogja a léhaságot, ledérséget, a fajtalanságot: akkor hiába van alkotmányos magyar kormány, nem fogja megőrizhetni

nemzetiségünket; lehet bármily kormányformánk és kormányunk a föld kerekiségén, — nem menti meg társadalmunkat a sülyedéstől.

Vajjon megfelel-e a mi társadalmunk óriás föladatainak. Él-e benne hatalmának öntudata. Van-e benne erő. Megvannak-e s egészségesek-e azon tényezők, melyek nélkül erőteljes, egészséges társadalom nem képzelhető?

Milyen a családi élet, mint mindennek alapja, forrása?

Hány törvénytelen házasság van?

48 előtt még ecclesiát követtettek oly leányokkal, kik szerencsétlenül jártak. Nem pártolom ezt a rendszert, de ha femállana, gyözne-e most a pap ecclesiát követtetni?

Köztudomásu dolog, hogy számtalan, különösen magyar helységekben egyes vén asszonyok kizárólagos foglalkozása a pörül járt leányokon segíteni. Hány emberélet esik így áldozatul a nélkül, hogy tudomásra jőne, s mindemellett, míg Londonban a törvénytelen szülöttek száma 1858-ban csak négy százalékra ment, Pesten már 1852-ben 21 százalékra emelkedett.*) Nem sokkal jobb vidéken sem az erkölcsi élet.

S mi vár a gyermekre, ha ily viszonyok közt mégis csak megszülethetik:

Mi várhat a jelzett családi életben?

Tanulhat-e morált, képződhetik-e ki szive, lelke?

Tapasztaljuk az eredményt az erkölcsi téren. Tudjuk, hogy a pietásból alig szállott valami az ifjúságra, s találmuk-e kedélyt, bizodalmat, emberszeretet?

Még a hazaszeretet sem oly lángoló mint volt, s mi ezzel jár igen sok esetben, nem oly reménynyel párosult.

*) L. Tormay: medie. Topographie der k. Freistadt Pest 1854.

És milyen társaséletünk?

Épen olyan, milyen lehet ily családi élet mellett, ily családi élet után.

Uralomra kapott, fölül kerekedett aggasztó mértékben az önzés, anyagiság, érzékiség, jellemtelenség, külsőség.

Hány családot tett tönkre a luxus kivált a középosztályból, hányan állanak e miatt jelenleg a bukás szélén. És hagyunk e alább vele, pedig minden vagyónkat fölemészti, alig hagyva föl valamit üdvösebb dologra. Elterjedt már a köznép között is, s véghetetlen káros hatását az erkölcsiség sülyedésére nem csak itt, de a középosztályban is megdöbhentőleg gyakorolja.

S van-e e fényüzésben valami üdvös vagy észszerű?

Hiszen fényüzésünk a realis belső érték mellőzésével csaknem kizárólag külső fitogtatás: czifra ruha, czifra butor, kitől inkább telik fogat — és fényes háztartás; s még ha ruháinknál a solid jó szövetet, butorainkban a solid és valódi izléssel kiállított munkát keresnők, — legalább az iparnak adnánk jó irányt általa; de nem ezt keressük, hanem mindenben azt, a mi mutat, csillog, bár az izlés belső érték rovására. S e hitvány külsőségekért föláldozzuk nyugalunkat, minden kényelmünket, még koplalunk is néha miattuk, míg a művészetet és tudományt fitogtatásból sem igen pártoljuk.

Hány főúr házában vannak valódi értékes festmények, szobrok vagy könyvtárak?

Találunk-e képet gazdag magyar házainknál a műlapok és fényképeken kívül, találunk-e tudományos vagy szépirodalmi műveket, kivéve egy néhány regényt?

Mindezek hiánya, hogy ezeket még fitogtatásból sem pártoljuk, sötét színben tüntetik föl társaséletünk szelle-

mét, kétségtelenül bizonyítva, hogy a komoly szellemi iránt nincs fogékonyságunk, hiányzik belülünk a valódi szép iránti érzék.

Pedig erre véghetetlen nagy szükség van, ezt a hiúság nem pótolhatja, még a külsőségeknél sem, a melyek bennünket annyira hatalmukba kerítették.

A valódi csinnak, rendnek, elegantianak nem a hiu külsőség, de a belső aestheticus érzék legfőbb kutforrása, mely megmenti a divatot a sallangtól, cziczomától és nemes egyszerűségben tartja, míg a hiúság cziczomáz a nyilvánosság előtt, rendetlenségben hogy a családi életben, a hol nincs ösztöne.

Gyakran tapasztaltam, hogy házaiknál családjuk köben rendetlenek, gyakran nem is tiszták a bálban czifra nők és ez természetes, mert a rendet, tisztaságot a jó érzék, a valódi izlés úgy szólván saját magából folyó kényszerűségből tartja fenn, mi rendesen nem sajátjuk a czifrázkodóknak.

Háztartásunk és öltözetünkben bizton lehet következtetnünk társaséletünkre. Itt is ép úgy csak a czimre, öltözetre, a külső modorra vagyunk tekintettel.

Ha valaki divatosan van öltözve s ezenfelül salonember, tud beszélni a divatról, lóról, vadászatról, pikans kalandokról, nyakkendőről, topánkáról, — gyakran elengedünk szívet, lelket, kedélyt; lehet blazirt, lump, csábitó, léha üres fejü, feledjük ez apró fogyatkozásait és örömmel karoljuk föl családunk körébe; de egy másik, kinek öltözete nem felel meg a legutolsó divatnak, modora a salon minden kívánalmainak, rendelkezék bár a szív és lélek minden nemes tulajdonaival, bizonyos lehet benne, hogy mellőztetni fog. Illedelemtudását, szerény kiméleteségét mosolyogjuk, sőt szégyenljük vendégeink előtt, míg ellenke-

zöleg egész diadallal mutatunk be oly ismerősünket, ki lábát nyakába rakja, s irántunk, családunk iránt nem viseltetik semmi kimélettel, csak jó hangzásu neve, pénze, összeköttetése legyen; mert ez nálunk társadalmi bon-ton, mit — azt hiszem — nagyobb részint nem szeretünk, de mégis követünk. Ki merne szembe szállani a divattal, társadalmi szabályokkal, bármily ferdék, sőt károsak azok?

Vagy nyujthatnak-e valódi élvezetet nagyobb társas összejöveteleink, melyek a fényüzés határtalansága és saját gyöngeségünk miatt igen gyakran súlyos áldozatunkba kerülnek, s miután e miatt nincs kedély, mely összeolvaszson, még kirivóbbá, boszantóbbá, sokszor nevetségessé válik ily összejövetelek alkalmával a társadalmunkban maig is, kivált közel állók által egymás iránt féltékenyen őrzött castkülönbség, mely cotteriákra osztja a báltermek közönségét, különösen fürdőhelyeink vendégeit nem az atyafiság, nagyobb ismeretség, műveltség vagy rokonszenv alapján, hanem oly alapon, melyet mindnyájan ismerünk, de mit körülírni alig lehet, s mely irigységet, gyűlölséget ébreszt és elidegenit.

Azonban nemesak észszerütlen fényüzést, kapaszkodni vágyást, de mi a külsőségek tulsulyra vergődésének és a belső érték elhanyagolásának természetes következménye, — vétkes könnyelműséget találunk az erkölcsi téren is.

Nem szólok a nőkről, nem a férfiakról különösen: — együtt teremték elő az egymás iránt való bizalmatlanságot, azon helyzetet, hogy csinos nőnek nem tanácsos egyedül utazni tolakodás miatt. Együtt teremtettek a nemzetnek oly hitelt a külföld előtt, hogy Helvétia nem ad utlevelet a Magyarországba utazni kívánó nevelőnőknek mindaddig, míg szerződéseiket fel nem mutatják, nehogy emberkereskedők kezére jussanak.

Lehet-e ennél lealázóbb, lesújtóbb kritika egy nemzetre nézve?

Mindezekhez járul még azon körülmény, hogy a divatnak, társasélet szellemének iránya magával sodorja mindazon tényezőit a társadalomnak, melyek kisebb-nagyobb mértékben a nagy közönségtől függnék.

Alkalmazkodik a szabó s más iparos, készítve vásári, — mutatós, de silány munkát.

Alkalmazkodnak a műárosok, fogadósok, a színészet, — és lábra kap a festmények a fényképek erkölcsrontó izléstelen gyűjteménye, örülve nagy kelendőségnek, míg a valódi becsesel bíró festményeket nem vásárolja meg senki, és ifju festészeink, kik szép számmal, többnyire a művelt külföld által elismert sikerrel képezték ki magukat utóbbi időben, kénytelenek külföldre vonulni, hogy méltó jutalmát élvezzék munkálkodásuknak, vagy legalább hogy élhessenek.

Tán nincs pénzünk a művészet fölkarolására? Nem ezt mutatja a fényűzés terjedése.

Igy kap lábra a legtöbb nép- és vidéki színházban a kankán, „Szép Heléna,“ nyilvános mulató-helyeken a frivol fajtalanság, hova édelegni jár az ifjuság — az apák szomorúságára?.. Lehet szomorkodnak, de maguk is járnak. Mily nagy contingensét lehet látni honatyáinknak a „Neue Welt“-ben.

S ki szólna az ellen, hogy curiosumból elmenjenek egyszer-kétszer, de hogy benne élvezetet találnak napról-napra, az mindenesetre szomorú jelenség.

Ép ily irányt látunk az irodalom terén is, melyet megszállva tartanak a politikai napilapok, s míg a kalendáriumok, s a köznép számára a csizió, álmoskönyvek és a ponyvairodalom minden termékei mint a gomba nőnek

fel mellettük, csökkentve utóbbi időben még a regény kelendőségét is: pangásnak indult a szépirodalom, mely forradalom előtt oly erőteljes művészi irányban fejlődött; alig jelenik meg tudományos munka, s ha megjelenik sem veszi senki. Arany János „Figyelő“-jét s „Koszoru“-ját, e kitűnő szépirodalmi kritikai lapokat, és Csengery „Budapesti Szemlé“-jét, ez egyetlen, a külföldi műveltség színvonalán álló, a nemzetnek becsületére vált tudományos folyóiratot megbuktatta a közöny, a részvétlenség, megfosztván a nemzetet, a társadalmat még attól is, hogy ez irányt jelölő vállalatok után haladva, jelen süllyedt állapotából minél előbb kiemelkedhessék; mire pedig égető szükség volna az irodalom terén is, mert személyeskedő, gyanusító modorával és hatásvadászatával az sem áll felül társaséletünk színvonalán, és ha modorát, irányát nem változtatja mielőbb, annyira elveszti tekintélyét és hitelét a közönséggel szemben, hogy hatástalanná válik. Méltó elismerését vivta ki az olvasó közönségnek, — a nemzet minden jobb érzésű polgárának az előkelőbb napilapok egyetemleges föllépése a német zugirodalom ellen, az „Ellenőr“ erélyes kezdeményezése folytán; de lerontja e jó hatást a gyakori személyeskedés és a pártkérdések csaknem kizárólagos, mindig szenvedélyes fölkarolása, gyakran a közérdek mellőzésével vagy éppen annak rovására.

De vizsgáljuk tovább társadalmunkat. Volt-e valaha a jellemtelenség, a legalábbvaló társadalmi bűnök: csalás, lopás és sikkasztás úgy elterjedve a társadalom minden rétegében és oly óriás mértékben, mint jelenleg, midőn azok egyenlően divatosak a nép, középosztály s a mágnások körében; föllelhetők a hivatalnokok közt csendbiztos-tól kezdve csaknem a legnagyobb rangig, s kétségbe ejtőleg megrendíték a hitelt, vagyonbiztosságot, gyakran sze-

mélybátorságot az egész országban, s valódi ostromállapot alá vetvén az alföld nagy részét.

Ne higyük, hogy képes legyen megjavítani ez állapotot a megyei, községi és törvényszéki szervezés, ha a társadalom egészséges elemei nem nyújtanak támogatást minden erejükkel.

Mily egyének vannak benne a gróf Ráday / Gedeon által kiderített borzasztó büntettek colossalis halmazában, mily büntettek fordulnak elő országszerte, s mily nevekkal összekötetésben.

Bizonyynal aggasztó ez állapot, főként ha fölgyöndöljük, hogy a társadalom tagjai kisebb-nagyobb mértékben solidaritásban állanak egymással, a mennyiben nem vonhatják el, nem izolálhatják magukat teljesen az egész társadalom hatása alul, s épen ezért egyesek vagy épen többek, sokak lelkületéből, szelleméből kisebb-nagyobb mértékben meglehetősen biztos következtetést lehet vonni különösen a társadalom azon rétegére nézve, melyhez az illetők tartoznak.

Pedig nincs oly rétege társadalmunknak, melyből egyesek, sőt többen, esetenként ép olyanok, kiket a becsületesség példányképeiül tekintett a közvélemény, meg ne volnának róva a legaljasabb tettekkel.

Vonjuk le a következtetést.

Ha nem volna is több elsülyedt egyén, bajnak kell lenni a társadalomban, midőn annak legintelligensebb tagjai között is oly romlottak vannak. Ha nem volna egyéb baj, meg van bizonyynal az indolentia, mely ha nem ápolja is a gyomot, de megtüri, ki sem irtja.

Társadalmunk talán soh'sem volt elnézőbb a gazság iránt, mint jelenleg, midőn a jelemtelenséget a nagy hang, simaság gyakran elfeledteti vele ; pedig ez irány sokkal

inkább megszüli végzetszerű következményeit, mint a divat elfajulása vagy a fajtalanság.

Ez utóbbi tekintetben annyira jutottunk már, hogy a morál gyakran köpenyül is fölösleges, — nyilvánosan üzetik a fajtalanság, sokan még meg is tapsolják.

A becsület terén nem sülyedtünk még ennyire. Nincs oly cinikus gazember, ki kérkednék gazságával, sőt ne bujnék mindig a becsületesség álarca alá.

Talán megmenti társadalmunkat az öntudat ébredése a végsülyedéstől; mert van benne erő csak hogy pihen, van becsületesség, csak hogy félrevonul.

Egyleti életünk sem mutat sokkal örvedetesebb képet, kivált a vidéken, hol néhány, nagyrészt elhanyagolt gazdasági egyleten kívül alig van más egylet, mint a kasszinó; melyek legtöbb helyen valódi füstbarlangok, kártyaházak. Hiába keresünk bennük esmecserét, sőt ezeknek némi pótlásul utóbbi időkben még az ujságolvasás se nagyon kedvelt dolog, fölolvasásokra pedig gondolni sem lehet.

Annál kevésbé várhatjuk, hogy ily helyen valami üdvös, gyakorlati indítvány merülne föl, akár a város szépitése, akár a járhatlan utak javítása, akár a közegészség vagy nevelés szempontjából.

Ilyesmiről csak akkor van szó néha-néha, ha a kormányt kisebbitik a mulasztásokért, mintha saját érdeke nem a közönségre nézne első sorban.

Társaséletről a vidéken alig beszélhetünk.

Csoda-e ily körülmények között, ha a vidéken közvélemény, kivált a legszükségesebb helyi érdekekre nézve egyáltalában nem létezik, ha a közvéleményt csaknem kizárólag a fővárosi sajtó, és a vidék visszavonulása miatt

nem kielégítőleg képviseli. Csoda-e így, ha a vidéki érdekek mellőztetnek, ha a vidék el van hanyagolva, s éppen ezért minden ember fővárosba vonul, a ki csak teheti. Csoda-e így, ha — a mitől legjobban félünk az államéletben, — saját magunk teremtyük meg a centralisatiót és az ebből folyó zsarnokságot, s éppen a társadalomban, hol ez még sokkal károsabb?

Hogy felelhetne meg társadalmunk az elmondott körülmények mellett a reá váró óriás föladatnak, midőn hiányzik belőle a jobb elemek solidaritása, mely hivatva volna az aljasság megrovása és elrettentésére, és az érdem fölkarolására és ösztönzésére. Azt is láttuk, mi credménye van e fogvatkozásunknak az erkölcsi téren, a becsület terén, és ez természetes.

A becsületesség legfüggetlenebb ugyan mások elismerésétől, de lassankint mégis enyészni kezd, végre megsemmisül ez is, ha megszűnt járó pénz lenni, hitelre nem talál, sőt a közhitel hanyatlása folytán naponkint bizalmatlansággal s megaláztatással találkozik.

Kiváló lélek kell ahhoz, hogy az ilyen állapotot türelemmel elviselje, — idő folytán megrendül vagy desperál az ilyen is.

Hogy állhatna elő a társadalom minden érdekét fölkaroló, erőteljes közvélemény, midőn az ország legnagyobb részében valódi pangásnak indult a társasélet, mit időnkint csak a választások, pártkérdések ráznak föl?

Végre mindezek mellett és részben az elmondottak folytán van egy nagy fogvatkozásunk: nincs társadalmunkban összeolvasztó erő, mit elegendőleg bizonyít egy szomorú és valóban megható körülmény.

Minek fejtegessem hosszan e leverő tényt. — Köztudomásu dolog, hogy a Jászkunság, az ország kellő közepe, e tiszta magyar faj, melyet a nemzettől, az ország zömétől sem vallás, sem nemzetiség el nem választ, sőt összefűz minden nagy közös óhajtás, összefűz a közös história: társadalmi tekintetben oly izoláltan áll a vármegyéktől; minek egyedüli oka kizárólag egyes kisebb társadalmi külön szokások, melyeket a társasélet volna képes elsimitni, kiegyenliteni, s ennek nem is volna nagy föladat, s társadalmunk még e föladatot sem volt képes megoldani ekkoráig, megoldásán most sem iparkodik; akadályt vet még az államnak is, a mennyire lehet, nehogy közigazgatási vagy törvénykezési tekintetben a Jászkunság s a vármegyék egyes helységei, czélszerűség szempontjából együvé foglaltassanak.

Politikailag nem fog soha különválni a Jászkunság, — de szomorú, hogy társadalmi tekintetben annyira izolálva van, hogy ezen állapot érzete a Jászkun hármás kerület egyik országgyűlési képviselőjét, a törvényszékek rendezéséről szóló vita alkalmával, az 1871. évi május hó 13-dik napján tartott országos ülésen, a következő nyilatkozatra ragadta:

„Figyelmeztetem a kormányt, hogy a jászkunok irányában ne folytasson oly elkészerítési politikát, mely meglehet, mikép ezen nemzettörzsnél resensust szül, hogy ennek a már kialudni látszó nemzetiségi érzete újból föltámad, s Magyarország többségének hibás politikája miatt az országban s ennek belső környékén egy új, eddig nem ismert nemzetiség születik meg,“*) stb.

*) Lásd a „Pesti Napló“ 1871. évi május 14-ki 112-ik számú reggeli kiadását.

Talál-e ez viszhangra vagy hitelre a Jászkunságban? Bizonyynyal nem talál sem az intelligentia, sem a köznép között, de leverő és nagyjelentőségű tény már magában az is, hogy ily szavak eszébe juthattak, s nyilvánosan, az ország színe előtt, kigunyolás vagy komoly visszatörzés nélkül elmondathattak az ország egy jászkunsági képviselője által.

Hogy remélhetnők a fentebbi körülmények fölgondolása után, hogy magunkhoz vonhassuk hazánk idegen ajkú lakosait, mely földadat pedig nagyrészt szintén a társadalomra, részben kiválóan a társaséletre vár.

De nekünk nincs eléggé művelt magyar társadalmunk, hogy e végett azok is fölkeresnének, a kik gyűlölnék bennünket, és megtanulnák nyelvünket, szokásainkat elsajátítanák; fölkarolná minden erejével a tudományt; mint édes gyermekét ölelné keblére a művészetet, festészetet, zenészetet, költészetet, hogy át meg átérezze ez szíve minden dobbannását, lelke minden vágódását, — hangot adjon keservének, hangot adjon örömeinek, lelkesítsen, ébreszsze a nemzet jó szellemét, hogy megörökítse, idealizálja a valódi magyar tyrust minden sajátságával, multból és jelenből elfeledhetlenül.

Hisz nyelvünket is elhanyagoljuk, német műszavakat használ az iparos, kereskedő; idegen nyelven társalognak mágnásaink, s társadalmunk többi osztályai, mint a majom, utánozza őket. Fölkaroljuk és majmoljuk az idegen szokásokat és a magunkét elhanyagoljuk, levetkezzük, mintha művelt emberhez nem is illenének. Csak a világtól elmaradt különczöket, komikus alakokat vagy szögletes embereket szoktuk úgy emlegetni, hogy „igazi magyar ember“ vagy „igazi magyar asszony,“ mintha a kor színvonalán álló valódi salonműveltség minden kívánalmainak megfe-

lelő modor, mely az erdélyi finom társaséletben otthonos, nem is lehetne igazán magyaros.

Ugyan hogy volnánk így képesek reá, hogy magunkoz vonjuk az idegen elemeket, vagy megmagyarosítsuk, ha köztiünk élnek is?

A mely nemzet hódítani akar, a szigorú erkölcs ápolása mellett fejtse ki és őrizze meg nemzeti sajátosságait, így meghódít minden kevésbé művelt elemet, különben nem, sőt meghódíttatik és beolvasztatik műveltebb nemzetek társadalmá által, mire észreveszi magát, bírjon bár nemzeti alkotmányával és nemzeti kormányával.

Vegyük észre magunkat, míg nem késő; nemcsak az iparos használ idegen műszavakat, de az idegen, különösen német szokások és kifejezések beszivárogtak már társadalmunk legmélyebb rétegébe, a családi életbe is.

Mely uri, nevelt gyermek hívja szülőit édes apám vagy anyámnak? papa, mama, mamá, ez a rendes vagy gyakori kifejezés. Hogy el van terjedve a „pubi“ és „má-di.“ Ugy megszerettük, megszoktuk az idegen kifejezéseket, érzékünk úgy elromlott már, hogy az eredeti, erőteljes magyar szólásmódot parasztosnak tartjuk. Előkelő uri embertől hallottam megróni éppen Arany Jánost azért, hogy egy kritikai cikkében, a régi görög és a mai fűzfapoéták összehasonlítása alkalmával, hasonlatul a szappanbuborék mellett a pöfeteget hozta föl. S mennyit hibáznak a magyar nyelv vagy kifejezés ellen egyes szenvedő újdonság-írók, kik a bálányát lady patronesse-nek, a bokros lovat dühös lónak stb. írják, s milyen általában a törvénykezési és nagyrészt a hírlapirodalmi stylus!

A fentebbieket folytonosan látva és tapasztalva napoként, csoda-e, ha fájdalom fogja el mindazok szívét,

kiknek mindennapi gondolatja, legfőbb ohajtása a haza és annak fölvirágzása?

Csoda-e, ha némelyeket, a fájdalom mellett, megszáll és megsibbaszt a reménytelenség is?

Vagy lehet-e reménylenünk, látva az indolentiát, a zürzavart társadalmunk minden rétegében, a sülyedést az erkölcsi téren?

Csodálatos szeszélye a sorsnak, hogy egy társadalom, melynek érverését Bessenyei és Kazinczy meginditá, melyet fölrázott Széchenyi a tétlenség nyugalmából, s rövid idő alatt oly óriás léptekkel vitt előre a haladás világutján, az anyagi, az erkölcsi téren, hogy Kossuth gyujtó szavára, mint egy ember, — s végzetszerű óriás küzdelemre volt képes szállani, és erkölcsi roppant erejével, bár elbukott, de a művelt világ elismerését, sőt bámulatát vivta ki magának; hogy a küzdelmet követő, halált lehelő korszakban, midőn a hatalom még érzését is igyekvék kiirtani a hazaszeretetnek; midőn nem volt magyar kormány, a mely támogatassa, tehát magára hagyatva, nemcsak hogy nem sülyedt reménytelen tétlenségbe, de sőt minden erejét megfeszítette az irodalom, művészet ápolása, fejlesztése körül, s bár ki volt pusztítva, — ezereket költött nagy költői özvegyei és árvái számára; bár tiltva volt még az összejövetel is, volt társasélete, s minden összejövetelnek és minden családnak a nemzet volt legédesebb és legelső gondja; melyet meg is mentett a végenyészettől oly erkölcsi erővel a jövődönök, hogy 1861 ben joga és méltósága érzetében, elnyomván keserüségét, a mult szenvedéseire fátyolt vetett és a jog alapjára állt.

Csodálatos, hogy e társadalom, mely lángoló hazaszeretettel csak most ünnepelte országszerte Kazinczy és Széchenyi emlékét, most építette föl az akadémiát, nap-

jainkban, midőn magyar állam s magyar kormány támogatja, oly erkölcsi süllyedést, ziláltságot mutat, s kevés jelét adja még a hazaszeretetnek is.

Miben keressük süllyedésünk okát?

Keserü gunyja ez hagyományos nemzeti jellemünknek, mely rendkívüli erőt ad nagy veszély idején, míg békében indolensekké és pártoskodókká tesz.

E két vonás legfőbb oka és forrása most is társadalmunk süllyedésének.

A z *indolentia*, mely velünk született eredendő bűnünk, s a mely napjainkban szemlátomást növekedett, mert készséggel hiszi el, hogy jelen közjogi helyzetünk mellett nem boldogulhatunk s nagyobb tétlenségbe süllyed, mint a Bach-rendszer alatt, mert tulmenve a fentebbi szavak értelmezésében, a magán társasélet teréről is visszavonul, szabad folyást engedvén ott az erkölcstelenségnek, és azzal nyugtatván lelkiismeretét, hogy minden rossz a kormánytól származik, s csak az képes, vagy közjogi helyzetünkben még az is képtelen megakadályozni a corruptiót s lendületet adni a szellemi és anyagi érdekek fejlődésének, feledvén, hogy alkotmányos életben mindenkinek meg van saját hatásköre, a mit be kell töltenie, s épen ezért kizárólag a kormányt és államrendszert kárhoztatni, épen a társadalom hanyatlásáért vagy dicsőíteni virágzásáért, nagy tévedés, igazságtalanság, hiu vigasztalás, vétkes önámítás.

Második oka süllyedésünknek a pártoskodás, mely veszteget, földet ígér, ámit és gyanusít választások alkalmával, a mely előtt gyakran semmi sem szent, sem az érdem, sem becsület, sem a közügy, csak a pártérdeket veszi számba, de ezt is alárendeli mostanában saját érdekének, így mételeyezvén el a közerkölcsiséget, hintvén el a vizsályt, gyűlölséget, terjesztvén a corruptiót, elidegenit-

vén minden jobb érzésű embert a közügyektől, a népet az intelligentiától; két ellenséges táborra osztván a nemzetet, ide vonva minden intelligens erőt az egész országból, az irodalom teréről, az állam létalapját rengető szenvedélyes pártharczokkal koncentrálván a közfigyelmet, hogy e mellett teljesen megfeledkezzünk mindent adó társadalmunk siralmas állapotáról.

Mindezekhez járul az anyagi téren tapasztalható meglepő lendület, a mely egyeseket szokatlanul rövid idő alatt gazdaggá tett, csaknem mindenkiben fölébreszté a meggazdagodás vágyát, és igen sokakat, gyakran intelligentiánk legkitünőbbjei közül, csaknem minden morális tekintetet felejtő, — szédelgésig lázas szenvedélylyel terelt az anyagi jólét megszerzésének ösvényére.

A politika mellett ez az egyetlen tér, mely iránt nem vagyunk indolensek, s nem a solid vállalkozási szellem, de a szédelő kapzsiság az, mely politizáló hajlamunkat is kezdi felülmulni, kiváltkép a fővárosban s itt, — és innen elterjedve, a korteskedésnél is nagyobb tényezőjévé kezd válni erkölcsi süllyedésünknek országszerte.

Mindezekhez járul végre társadalmunk szervezetlen volta.

Átmentek-é társadalmunkba a democratia elvei?

Az 1848-diki törvények, a kiváltságok eltörlésével, a társadalom régi szervezetének alapját megdöntvén, társadalmunknak újra kell szervezkednie.

Nálunk ez óriás munka még nincs végrehajtva, sőt a lehető legnagyobb tájékozatlanság és zürzavar uralkodik.

Váltsa föl a czéhrendszert a szabad iparrendszer, korlátlan küzdelem áll elő, versengés és gyűlölködés a gazdagabb és szegényebb iparos, a gyári és kézi ipar között, — melyben az illetékesek és szakértők mellett a kontárok is mesterekké akarnak lenni.

Ez a dolog lefolyása a társasélet terén is, csak hogy nagyobb és általánosabb a küzdelem, mert itt minden ember versenyre száll. Részt vesz a küzdelemben a született aristocrata, inkább szenvedőlegesen, megvetvén az általa jogosultnak el nem ismert versenyt.

Tevőleges részt vesz az ész, pénz, nálunk tényezőként kezd ujabban föllépni a rang, hivatal, és előjogáról a pap-ság s katonaság sem akar lemondani.

A hivatottak közé azokénál nagyobb praetensióval és arrogantiával vegyülnek a kontárok: a fertálmágnások, füzfapoéták, scriblerek csiripelő hada, üres zsebű kereskedők, az irnokok nagy serege, épügy, mint a Bach-időben, midőn a Nagykunság minden irnokát főnökük mintájára kapitánynak hívták. 24 kapitány volt egy városban.

Ezek a régi czéhrendszer mintájára mind aristokraták lefelé, a mennyiben fumigáló, lenéző, feszes modorukkal isolálni ohajtják magukat, s azon igazságnál fogva, hogy sokkal nagyobb a vágy a nem levő iránt, mint a meglevő fölötti öröm, sokkal inkább szomjuhozna minden kitüntetést, minden titulust azoknál, kiknek önkényt megadja a világ,

fölfelé azonban ép annyira, vagy még tulzóbb demokraták.

Meg van e jelenség társadalmunk minden osztályában.

Hazafiui bánattal és sértett büszkeséggel panaszkodott egy előkelő mesterember a „polgári kör“-ben, hogy nem lesz belőlünk semmi, mert az urak lenézik a polgárembert. „Épen most jövök, uram, a mulató kertből, — folytatá, — hol társaimmal kugliztam; egyszer oda jön néhány ur s elutasított, hogy menjünk, mert ők akarnak játszani. Mit szól ehhez az ur?“

— Természetes, jobb szerettek játszani, mint nézni, s tudták, hogy önöknek csak egy szó kell, mindjárt odébb állnak.

— Csak nem gorombáskodhattunk?

— Nem kellett volna gorombáskodni, ott lehetett volna maradni a nélkül is.

Igazat adott nekem a mesterember; de én nem adhatam igazat neki, midőn a „polgári kör“-re vívén át a beszélgetést, kijelentém, hogy a földművelőket is be kellene vonni az egyletbe, — azt felelte reá egész sértett büszkeséggel, hogy ő bizony nem jár együvé a parasztsággal.

Panaszkodik az urakra, hogy őt lenézik, s mennyivel jobban lenézi ő a földműves embert. Az urak legalább eljárnak ő vele egy helyre mulatni, ő a földművessel járni sem akar ugyanazon egyletbe.

Igaz, természetesek és elkerülhetlenek ily ferdeségek átmeneti korszakokban, de természetellenes az, és kórjel társadalmunkban, hogy ily soká tart az átmenet, s hogy naponkint nagyobb a zürzavar, naponkint nagyobb tért foglal el az aristocratikus szellem, a helyett, hogy enyészni kezdene.

A szerint vesszük elő az aristocratia vagy democratia elveit, a mint érdekünk kívánja; csodálkozhatunk-e így a fölött, ha legtöbb esetben lefelé ép azok legnagyobb aristocraták, kik fölfelé tulzott democraták, vagy szóval, a nyilvánosság előtt tulzott democraták azok, kik valóban a legmegrögzöttebb aristocraták? Az ilyen emberek leghiubbak, legönzöbbek, legtöbbre képesek saját emelkedésük, befolyásuk érdekében.

Hazánkban, hol sok ember minden tulzott democratata frasis daczára amyira a nevetségig aristocratata, hogy előtte gyakran nagyobb te k i n t é l y e van az oly léha embernek, ki elpazarolta apja hagyatékát, mint az olyan derék, munkás férfiunak, ki saját maga sokat szerzett ugyan, de apja még szegény volt, — a democratia tulzottferdeségei legtöbb esetben népszerűség-hajhászó kortesfogások. Azzal akarnak ily emberek a népnek tetszeni, hogy öltözetüket utánozzák, szokásaikat, beszédjük módját követik, és hirdetik közöttük, hogy az tökéletes.

Vásárban voltam a mult évben egy vidéki öreg urral. A béreseinek vett 2—3 pár csizmát botjára füzve, vállára vette és ugy vitte hazafele.

— Miért viszi, bátyám maga a csizmákat? — kérdém.

— Azért öcsém, mert democratata vagyok.

Nem értünk ki a vásárból, midön kitünt, hogy aristocratata. A járókelők közül ugyanis azt a megjegyzést tette reá valaki társának, hogy „derék esizmadia.“

Sértette az öreg urat e megjegyzés, szép lassan levette a csizmákat válláról s egy gyermeknek adta oda. Democrita létére sem türhette, hogy csizmadiának nézzék.

De az ily affectatióknak, kortesfogásnak, is meg van a rossz következménye, nemcsak azért, mert az embert rajta érik, előbb-utóbb kitanulják, nemcsak azért, hogy a népre nem emelő, művelő, sőt elterjedtségénél fogva észrevehetőleg rontó hatást gyakorol; de főképp azért, mert sokféle és gyakori nyilvánulásai által a fogalmakat utoljára valóban megzavarja, pedig a democratia, a szabadság, egyenlőség, testvériség eszméivel különben is igen nehéz tisztába jönni, mert keletkezésük óta még a tudomány által is számtalanszor félremagyaráztattak.

Félremagyaráztatnak, rosszul alkalmaztatnak minden kortesfogás, affectatió nélkül, a legőszintébb szándék mellett, gyakran intelligens emberek által nálunk is.

1865-ben egy báró és polgár léptek föl egymás ellen követjelöltekül. A polgári jelölt pártjának vezére, jóakarrattal teljes komoly meggyőződéssel jelentette ki, hogy bár a báró tudományosabb, eszesebb és érdemesebb, szabadelvűségéből mégis a másik jelöltet pártolja, hogy ez által az 1848-ban kimondott egyenlőség elvét a polgári osztályra nézve keresztülvinni segítse.

Ez ugyan szép okoskodás:

Miután az egyenlőség kimondatott s el van törölve a mágnási és polgári osztály között fennállott válaszfal, ennél fogva, ha egy polgár és egy mágnás áll szemben egymással, minden esetre a polgárt kell megválasztani, ha kevésbé alkalmas is.

Ez nem egyenlőség, nem szabadelvűség, hanem reactió a társadalmi téren, mely époly igazságtalanul emeli egyik osztályt a másik fölibe, — mint az egyenlőség kimon-

dását megelőzőtt kiváltság emelte egyik rendet a másiknak. Ép oly reactio, a democratia és egyenlőség elvének époly ferdesége, mint azon kívánság, hogy a régi családok felejsék el históriájukat, vetkezzék le, irtsák ki magukból az összetartozás érzetét.

Ártalmára van tán a nemzetnek ezredéves históriája, — nem lelkesül-e fölötte, nem okul-e belőle?

S ha nem tiltjuk, hogy anyagi vagy szellemi érdekeink előmozdítása céljából fenálljon az akadémia, a Kisfaludy-társaság, a közkereseti társulatok s nem félünk az ész- vagy pénzaristocratiától, miért tiltakozunk az ellen, hogy az emberek a vérrokonság legtermészetesb alapján összetartsanak, több ily család nemzetséget alapítson, hogy tagjai összetartók legyenek, egymást gyámolítsák, s hogy nevüket, ha annak elismerést viltak ki, époly féltékenyen őrizzék minden szennytől, mint valamely jó hitelű kereskedőház minden egyes tagja őrzi a magát.

Tán a születési aristokratiától félünk?

A családok története, egyes nemzetségek fenállása és jó hire-neve nem kelti életre többé a születési aristocratiát, mert elmetszette gyökerét a kiváltság eltörlése, melyből mérgét szivta.

Ha fölkarolják a nemzetségek a democratia józan elveit, ha átérzik tagjai, hogy közös becsületüket, hitelüket egyedül és kizárólag munkájukkal és valódi érdemeikkel tarthatják fenn és gyarapíthatják, s hogy e végre szabad mozgásra van szükség, s ezt belátva, ép úgy óvakodnak a tagjaik fölött való zsarnokságtól, mint azon téves iránytól, mely az apák érdemeit nem ösztönző például, de kész tőkéről szokta tekinteni, melynek birtokában arrogálni lehet, személyes érdemek nélkül, sőt tétlen vagy épen aljas élet mellett mások becsülését és elösmerését:

akkor fenállásuk valódi és erőteljes democratikus társadalmi közszellem mellett, — mely csak megsem boszankodik a fölött, ha valaki napjainkban nemesi diploma vagy aranykulcs után sovárog és fáradozik avagy büszkélkedik annak birtokában, mert azt nevetséges gyengeségnek tartja, — nem fog ártalmára válni a democratia elveinek, sőt üdvös hatásmű lesz a nemzetre; míg ilyen közszellem nélkül épen úgy félhetünk a hivatalnokok, tudósok, pénzemberek, a katonák és a papság tömörülésétől, mert megalapíthatják a rang, és pénzaristocrátiát, megalapíthatják a katonauralmat, a hierarchiát;

de meg sem lehet a nemzetségek alakulását gátolni, míg fenáll a családi élet, mert ennek természetes kifolyásai; a családot pedig minden józan ember a társadalom alapjával tekinti, s csak az oly tulzó támadhatja meg, ki az egyenlőség alatt az abszolút egyenlőséget érti, s épen azért ellensége a családnak, tulajdonnak, végre minden oly szabad egyesületnek, mely mellett az emberek természettől fogva különböző képességei, tehetségei, különböző irányban szabadon fejlődhetnek és juthatnak érvényre, mert ez által saját elvét látja megtámadva.

Époly téves dolog pedig egyenlőség alatt abszolút egyenlőséget érteni, mint a milyen volna azon meggyőződés, hogy a természetet emberi törvényekkel lehet igazgatni; mert az emberek a természettől fogva különbözők, és e különbséget emberi törvény nem szüntetheti meg, de ne is igyekezzék megszüntetni, mert ezzel a természetet, — bár sikeretlenül — erőszakoskodnék. Ez az irigység, szűkkeblűség, féltékenység politikája volna egyaránt. Politikája volna a hátramenésnek, mert az embereket egyes óriás tehetségek kivételével megsibbasztaná, de csak bizonyos ideig, mert a természet a maga jogát kivivná erőszakkal is;

pedig az egyenlőség eszméje nem a hátramaradást, de a haladást czélozza, s épen ezért minden embert följosítja, hogy tehetségeit bármely téren kifejthesse, minek pedig soha sem lesz eredménye az abszolút egyenlőség.

Nem szükség egy csathoz czéhhez tartozni, szabad dolgozni bárkinek.

Az abszolút egyenlőség oly állapotot idézne elő, hogy a kiválóbb polgárokat ostracismussal kiüznők vagy elzárnök, mint Galileit, hogy ne rontsák a közepszerűség gyönyörű harmoniáját, pedig így is megrontanák azok, kik alul állanak a közepszerűségen.

Mi lenne így a szabadság, testvériség eszméiből?

Pedig ez eszméket époly hangosan hirdetik és épen azok, kik az egyenlőséget a fentebbi értelemben félremagyarázzák. Kárpótlásul abszolút értelemben veszik a szabadságot is, mely értelmezésében egyenlő a szabadossággal, a féktelenséggel.

E két testvérforgalom fentebbi értelmezésében maga elég arra, hogy a fogalmakat teljesen megzavarja, s hogy fölforgassa az egész társadalmat, ha egyszer erőre vergődhet.

Hogy egyeztethető meg külön-külön vagy a kettő együtt a testvériséggel?

Erre nálunk még az érzék is hiányzik; pedig a testvériség volna hivatva szeretetével enyhíteni a szerencsétlenek, elaggottak és mindazok sorsát, kiket elnyomott a szabad verseny, mit az egyenlőség és szabadság hirdet. A gyöngébbeket elnyomó szabadság és egyenlőség proclamálása, és az elnyomottak sorsát a jogosítottakra bizó kiváltás megszüntetése folytán, az egész szabad társadalom minden képes tagjára vár azon humanus kötelesség teljesítése, mely a kiváltság korában a kiváltságosaknak jutó osztályrészül.

A társadalomra vár a szegényügy, a lelenczügy, kórházügy stb. rendezése és az árvák érdekének fölkarolása, valamint segédkezet kell hogy nyújtson a társadalom az államnak, a pénz, ész vagy befolyás zsarnokság megakadályozására.

Ily eljárás humanus, észszerű ellensúlyozója a szabadság és egyenlőség elfajulásának, de nem az abszolút egyenlőség, vagy abszolút szabadság; ily eljárásra azonban mulhatatlan szükség is van, s az ellensúlyozás e neme nemcsak méltányos, de a szó teljes értelmében jogosult is, mert életbeléptetése, keresztülvitele a társadalom fenállásának életkérdése.

Szorosan összefügg ezzel a proletariátus és a socialdemocratia kérdése, mely napjainkban nemcsak a tudományt, de az államhatalmakat is első rendben foglalkoztatja, bizonyosságot tevéen a társadalomban fölmerült jelenségek nagy fontosságáról, napjainkban a szó teljes értelmében kiszámíthatatlan óriás horderejéről.

Lássuk milyen állást foglal el a köznép a democratia elveivel szemben.

A magyar nép tulnyomó nagy része tényleg tősgyökeres aristocrata, a mágnási különösen a régi földbirtokos nemes ember mellett csak az irót respectálja, mit a képviselőválasztások eredménye legkétségtelenebbül bizonyít.

Előtte a kereskedő most is „zsidó“, „görög“, az iparos, mesterember különbséget nem tesz köztük; az ügyvéd most is „fiscalis“ (kit valamivel többre néz, de még nagyobb ellenségének tekint a zsidónál). A zsidóval eddig fraternizált; béresgazdám, fülem hallatára szólított „te“-nek egy igen művelt, gazdag pesti zsidó kereskedőt, midőn a szé-rüszélre jött buzát nézni.

Ilyen tényleg a nép aránytalan nagy többsége, de kisebb része már a másik tulságban jár. Fülébe cseng a szabadság, egyenlőség, testvériség „szent“ eszméje, s különösen a korteskedések folytán sokkal tökéletlenebb értelemben, semhogy örömünk lehetne benne; nem respectál senkit, semmit az egyenlőségénél, — nem tiszteli a törvényt a szabadságnál fogva, és tudjuk, hogy gyakorolja a testvériséget, hiszen magunk értelmezzük ezt előtte minden képviselőválasztáson és restauratióon.

Ezek jelenben társadalmunk legkirivóbb vonásai, ilyen nálunk jelenleg a democratia, a társadalmi szervezet.

A mágnási osztály csaknem kizárólag a régi alapon áll; társasélete teljesen izolált, még a nevezetesebb írókat vagy művészeket sem fogadván be. Ugyanazon alapon áll a köznép nagy része; míg a középosztály és a köznép kisebb része szakítani kezd ugyan a régi elvekkal, de az újabbakkal, különösen azok alkalmazásával még most sincs tisztában. Nincs meggyőződve valódi üdvös voltukról, s épen ezért sokszor csak affectatióból és kortesfogásból használja föl, visszaél velük a legnagyobb mértékben saját érdekének előmozdítására, félretévén, ha nincs reájuk szükség, általában pedig a reactió és ultraradicalismus között ingadozik, van reá eset, hogy a köznép megközelíti az anarchiát.

Épen középosztályunkban van a legnagyobb zürzavar, melyre a nemzeti érdekek fölkarolása kiválóan várna; de jelen állapotában nem fejthet ki erőt, nem teremthet közszellemet, nem foglalhatja el, töltheti be az őt megillető helyet, s így a társaséletben a mágnások majmolójává válik, politikai életében a népnek tömjénez, a helyett, hogy ezeket józan irányban vezetné, amazoknak a részvétlenségük és nemzetietlen irányuk miatt

reájuk szórt szemrehányások és vádak helyett erkölcsi súlyával és határozott nemzeti irányával imponálna.

Érezze át állásának fontosságát, s döntő tényező lesz a politikai életben, a nélkül, hogy a népnek hizelegjen vagy azt saját magának és a népnek megalázásával ámitani volna kénytelen; teremtsen elő ellenállhatatlan erős közvéleményt az erkölcsi téren, s a családi, hazafiúi és emberi legfőbb kötelességekkel szemben bizonytalansággal nem lesz panasza a mágnási osztályra sem; míg jelen szervezetlen állapotában nemcsak e nagyobb szerű feladatok teljesítése, de a társasélet irányának, a mindennapi társas érintkezés szabályának, modorának megalapítására, körvonalozására is képtelen, és ez természetes, mert a modor, bármennyire politikuskodjunk, benső érzelmeink és gondolkodásunk kifejezője, és hogy lehetne helyes modorunk, midőn a forrását képező elvekkel és iránynyal egyáltalában nem vagyunk tisztában.

Hiába öleljük, csókoljuk pedig polgártársainkat közvetlenül a választás előtt, ha utána föl sem vesszük, meg sem látjuk, nem embereljük meg. Épügy reánk ismernek előbb-utóbb, mint a legtöbb mágnás szükségszülte leereszkedésére, és épügy elidegenednek tőlünk.

De mi is az a leereszkedés?! Nem egyéb a lenézésnél, melyre a vér arczába szökken minden önértékes, becsületes embernek, a mihez nincs jogunk, a mi arrogancia még elbukott emberek irányában is. Mellőzzük őket hidegen, utasítsuk vissza, ha szükséges, ítélje el, büntesse az igazság sujtó keze, mindez igazságos és szükséges, de a lenézés menthetetlen.

Ne ereszkedjünk le, nem kívánja senki, de megkövetelheti minden ember teljes joggal, hogy becsüljük meg a maga helyén, minden helyen és mindenkor,

nemcsak alkalomszerűleg, nemcsak akkor, mikor szükségünk van rá. Ez az emberi méltóság elismerésének keresztülvitele a társaséletbe, mi, ha elismerjük — rokonszenvet teremt, de különben annál nagyobb gyűlölséget, elkeseredést szül, minél jobban öntudatra ébred.

„Majd lesz még követválasztás!“ hányszor mondja egyik-másik választó négy lovon robogó képviselőjére, ki nem viszonzza köszönését, habár észrevette.

Hihetőleg így mellőztek egy másik kortest választás előtt, ki midőn választás alkalmával a pártvezér összecsókolta, félrehúzódva mormogott: „Azt hiszik tán, hogy csak kendteknek van eszük.“

Több hatása van a népre az őszinte jó modornak magánál a politikai hiivallásnál is, de alkalomszerű emberiséggel, nyájassággal nem lehet már vele boldogulni. Nem igen szereti, gyanus szemmel nézi a csókos embereket, s még tán jobban esik neki, ha valamely népszerű uri ember jóakaratulag összeszidja. Jobb szereti, ha valaki egyformán goromba, csak jóindulatu legyen, mint ha egyszer parolázik, ölel csókol, másszor hátat fordít, föl sem vevő.

Többet ad a nép magára, mint 1848 előtt, midőn egy genialis, népszerű megyei kortes, a választás után fraternizáló tömeget ily szavakkal utasította vissza: „Meg van a restauráció, vége van a komaságnak; három esztendő múlva megint elől kezdjük.“

Akkor még megjárta az ily fölszólalás, eltűrték, sőt megnevelték őszinte kedélyességeért, most azért sem tűrnék már el.

De nemcsak a nép iránt különösen, egymás iránt sem tudjuk magunkat tájékozni. Mily zavar van a társasélet-

ben, hol — mint föntebb is megérintettük — nemcsak a születés, nemcsak az ész, a pénz, vagy rang, de a foglalkozás is isolálja az egyes embereket egymástól oly határozottan, hogy e tényezőkkel szemben a műveltség, érdem, rokonszenv, vagy a régi barátság is alig jön tekintetbe.

Hányszor van reá eset, hogy egy jónevű vagy pénz, de műveletlen, léha emberért mellőzünk! egy valóban művelt lelkű, érdemes embert hiúságból! hogy nem ismerjük föl régi, szeretett tanuló társunkat 2—3 év alatt, ha bármily csekély rangra, és bármi uton-módon szert tehettünk, kivált ha őt a végzet arra kárhoztatta, hogy mesterember legyen.

Alig röstellünk valamit jobban, mint ha ily ember, velünk egy rangban álló új barátaink között hozzánk közeledik.

S mily hatással van a közszellem e ferde iránya iparunkra, melyet magához méltatlannek tart a hétszilvafás aristocratia, s visszavonul tőle, vagy a kereskedelemre, melyet csak most kezd a középosztály észrevehetőleg fölkarolni. Mily káros hatása van e szellemnek különösen magára a középosztályra s a nemzetiségre.

Eddig még az ügyvédség és mérnöki állás is degradationnak tekintetett, de még most is mennyivel kedvesebb előttünk a hivatal, bármily sovány kenyér legyen.

Említsük-e végre a politikai életet, hol valóban tragi-komikus a társadalmi közszellem ferde irányának eredménye.

Földet ígérünk, vagy jó pénzt adunk polgártársainknak meggyőződésükért, vagy ha ily argumentumokkal, mi gyakran megesisik, nem capacitálhatók, leitatjuk őket,

igy rakva föl a kocsikra, így hurczolva a választás helyszinére alkotmányos jogaik gyakorlása végett, hol akarva, csselfogással sem igen mehetnének már át a másik táborba, mert a pártok szuronyos fegyverrel vannak elválasztva, melyeknek phalanxát csak tömegesen törhetik keresztül hazafiai fölszólításunkra, a választás megsemmisítése végett, ha minoritásban volnánk, erőhatalommal rontva reá az ellentáborba gyűjtött hazaárulókra, fütykös botokkal adva életet a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek, s még az alkotmányos jog gyakorlása után esztendő múlva is üldözvén az oly községi lakost, ki nem a többséggel voksolt.

Ha gazdatiszt volt az ily szerencsétlen, elbocsátjuk, fölmondjuk a szállást, ha házukban lakott, tanulja meg, mi az alkotmányos élet.

Képzhető-e ennél nagyobb zsarnokság, a nép mélyebb megaláztatása, nevetségessé tétele? S nem pirulunk hirdetni ily választás után, hogy; „a nép szava isten szava!” S hogy elkövessük a lehető legotrombább inconsequenttiát, a fentebbi phrasissal egyszerre hirdetjük azt is, hogy jó a nép, de vezetői rosszak.

Meg van, igaz, a népben az igazságérzet, a jó érzék, józan ész: bizonyítják a közmodások, elismeri a tudomány, a legnagyobb műalkotások mellé helyezvén a népmeséket; bizonyítja a mindennapi élet, melyből látjuk, hogy a nép közt csak az igazság képes állandóan fenmaradni, s előbb-utóbb elenyészik az, a mi nem igaz; bizonyítja azon tapasztalás, hogy köznépünk annyi ámitás és vesztegetés daczára jelenleg sincs elsülyedve, s alkotmányos életünk' fenmaradásának épen csakis ez a biztosítéka, nem az intelligentia eljárása, de hazudik, ki isten sza-

vának mondja a nép szavát még akkor is, midőn szenvedélye fölkorbácsoltatott, természetes józan esze megzavartatott;

és megalázza a népet, ki minden felelősség alul föl akarja azt menteni, minden felelősséget csak a vezetőkre akar háritani, mert a népet teljesen kiskorunak tekinti, pedig nem kiskoru többé a magyar nép. Tartsuk tehát kellő tiszteletben, tulajdonítsunk kellő sulyt szavának, s ne vegyük le vállairól a felelősséget. Legyen része az elismerésben, de legyen az elítéltetésben is.

A társadalom szervezéséről és más sürgős teendőinkről.

Az elmondottakat tudva és tapasztalva naponkint, ismerhetünk-e halaszthatlanabb föladatot társadalmunk sebeinek orvoslásánál, sülyedő társadalmunk megmentésénél?!

És kire vár főképp ez óriás munka?

A társadalomra, igénybe vétén annak minden tényezőjét.

Fájdalom, hogy nem veszünk észre semmi mozgalmat ez irányban.

Mint böles, mérsékelt, korszerű dolgot halljuk naponkint emlegetni intelligens emberek által azon meggyőződést, hogy egyenlőség alatt kizárólag csak a törvény előtti egyenlőség értendő, a mi arra mutat, hogy nem is gondolunk arra, hogy ez eszmét a mindennapi életbe átvigyék, hogy az ilymódon valóban életet nyerjen s alapjává váljék egy modern társadalmi szervezetnek.

Egyenlőség alatt pedig nemesak a törvény előtti, de a társadalmi egyenlőség is értendő, nem abszolút értelemben, de olyképen, hogy minden becsületes foglalkozást egyenlően jogositottnak tartunk minden ember elismerésére, minden becsületes embert rang-, születés-, gazdagságkülönbség nélkül arra, hogy a társaséletben a hozzá hasonló műveltségűekkel egyenlőnek tekintessék.

Ne izoláljon bennünket a születés, rang, gazdagság olyképen, mint napjainkban, midőn ezen tényezők castkép-zőkül szerepelnek, s olyan tényezőkül tekintetnek, melyek birtoka az embert intelligensebbé, nemesebbé, azok hiánya kevésbé intelligenssé, kevésbé nemessé teszi annyira, hogy amazoknak vele társalogniok sem helyes, bizalmas baráti viszonyban lenni pedig z s e n á n t dolog.

A műveltséget fogadjuk el oly alapnak, melyen a különböző születésű, állásu, vagyonu emberek a társas-életben, mint egyenlők tekintetnek. Ne csak a születésnek, rangnak, vagyonnak vagy észnek, tudománynak, művészetnek, de az iparnak is nyissuk meg salonjainkat, az iparosokat is karolja föl a haute volée, ha elég műveltek reá.

Ily eljárás mellett nem fog vonakodni a volt közép nemes osztály az ipartól és kereskedéstől, de jelen sülyedt állapotából kiemelkedve, mint a középosztály kiegészítő része elfoglalandja méltó helyét a társadalomban, ellenkező esetben elfogultságának végkép áldozatául esik a közügy kárára.

Csak így lehet keresztülvinni az egyenlőséget a társaséletben, csak így szüntethetjük meg a fenálló zűrzavart, melyben sem a milyenségnek, sem a mennyiségnek nincs semmiféle mértéke, melyben nem a személyes érdem, de még folyvást a születés, titulus, rang és vagyon ad elsőbbséget, holott a születés összeköttetésénél, a rang és vagyon befolyásánál fogva csak eszköz arra, hogy általuk é r d e m e k e t szerezhessünk, mely egyedül méltó az elismerésre.

Ép ily eszköz az ész, a tudomány is, és nem prae-tendálhat elismerést, ha négy fal közt penészedik, mint a fősvény kincse, s nem érvényesíti magát a közügy javára; sőt elitelésre méltó, mint a vagyon és a befolyás, ha magát nem érvényesíti; mert ha a természeti és tételes jog védel-

mébe fogja az észet s minden tehetséget, mint isten adományát, s biztosítja számukra a szabad fejlődhetést; védelmébe fogja a vagyont, s biztosítja az örökösödést: másrészt megkivánhatja a társadalom, hogy az észszel, minden tehetséggel és vagyonnal ne csak visszaélés ne történjék, de kamatot hajtson az a közügy javára; ellenkező esetben nagyon méltó s kiérdemelt az elítélés, melyben a társadalom tulajdonosait részesíti.

Annál természetesebb, annál jogosultabb, minél meszszebb áll a társadalom a communismustól, minél inkább biztosítja a személyes szabadságot, vagyonbiztosságot; minél nagyobb tiszteletben tartja, minél inkább védelmezi a személyt és a tulajdont; minél nagyobb alkalmat nyújt arra, hogy az egyén természettől öröklött tehetségeit, kedvező körülményei fölhasználásával, teljes mértékben, és minden irányban, saját belátása szerint kifejttesse, s tagjává válhassék a világ legszebb aristocratiája, az érdemek aristocratiájának, a melynek nem kell diploma, rang és érdemkereszt, mert előtte minden jó érzésű ember, szive sugallatából, önkényt, készséggel meghajol.

És nem is ujak ez eszmék, jogosultságukat mindnyájan elismerjük, mindenek fölibe helyezvén államférfiainkat, íróinkat, költőinket, csak az hiányzik még, hogy ne csak ünnepélyes alkalomkor, exaltált állapotunkban, de minden nap érvényesítsük, vigyünk keresztül következetesen, alkalmazzuk foglalkozáskülönbség nélkül aránylag minden valódi érdemre.

Szakítsunk végre a reminiscenciákkal, szabaduljunk az elfogultságtól, melyek rabszolgáivá tesznek a rangnak, pénznek, születésnek.

Kétségtelen dolog, hogy e tényezőknek minden érdem nélkül is lesz mindég igen számos hódolójuk; de ép-

oly kétségtelen az is, hogy annál nagyobb szükség van a fentebbi elvek hirdetésére, s hogy ez elvek annál gyakrabban jutnak érvényre, minél műveltebb, fölvilágosodottabb a társadalom, minél általánosabb a jólét, az emberi méltóság nemes önérzete, minek terjedését, kifejtését, családi és társaséletünk ziláltságánál fogva leginkább csak az iskoláztatástól várhatjuk.

Tapasztalunk-e buzgalmat e téren, pedig annak fontosságát lehetetlen be nem látnunk, belátja az egész művelt világ, a hadügyek rendezése mellett ez képezi első gondját az államoknak, belátta törvényhozásunk, fölibe helyezvén ez egyetlen kérdést még a pártérdeknek is; társadalmunk még sem fejt ki semmi erélyt a tanügy fölkarolásában, pedig támogatása nélkül soha sem fog czélt érní a kormány és törvényhozás.

Csaknem ily fontos a felnőttek oktatása, mert ahhoz, hogy felnőjön az új nemzedék, a mely most jár iskolába, hosszú idő kivántatik, de nekünk nincs időnk a várakozásra.

Nagy föladat a felnőttek oktatása, de hasznáért méltó leküzdeni a nehézségeket. Sok helyen, kivált vidéki kisebb községekben elég volna egy-két embert, a kolomposokat jó utra téríteni, hogy az izgatás-szülte elégedetlenség csillapuljon.

Megbecsülhetlen jó eszköz a fölvilágosodás terjesztésére a fölolvadások tartása. Pesten ez is szép sikerrel gyakoroltatik, vidéken is tudok reá esetet, hogy nagy hatása volt. Magam is próbáltam, s fáradozásomat nemcsak részvét, elismerés jutalmazta, de az eszmék fölkarolása és tovább-fejlesztése is követte.

Csak népszerű, gyakorlati legyen a fölolvadás, lesz bárhol is elég hallgatója, még több lesz az előadásoknak;

fokozottabb irántuk az érdek, mert nagyobb a közvetlenség, s mert köznépünk különben is megszokta a dictió-hallgatást. S nemesak a pártkérdéseket, politikai dolgokat hallgatja örömmel, talál élvezetet a botanikában, pomológiában, méhészetben, népismében és a természettudományokban is, csak népszerűen legyen előadva.

Mily nagy szükség volna a hasznos, gyakorlati, jó irányu s nem mindig politizáló, népszerű nyelven szerkesztett, olcsó nyomtatványok terjesztésére a ponyvairodalom képtelen, babonaterjesztő termékeinek kiszorítása végett.

Mily szükséges volna mérsékelni a cziczomázó, izléstelen, észszerütelen luxust az izletes, nemes egyszerűség által, mely föladat főképp aristocratiákra, mint társaséletünk hangadóira vár. Mit tehetnének ugyan ők nyelvünk fölkarolása érdekében, és mit tehetnének a művészet fölkarolásában.

Használjuk föl az időt, míg nem késő, vegyük észre társadalmunk sülyedését; lássuk át végre, hogy társadalmunk bajai a legégetőbb és legmélyebb sebek, melyek gyógyítása halaszthatlan életkérdés;

vetkezzük le az indolentiát, mert megöl bennünket;
érezze át hivatását, teljesítse szent kötelességét minden családapá, családaya;

tegyék le néha a kártyát, hagyjanak föl néha a világpolitikával s indítsanak eszmecserét társas-egyleteink a vidéki érdekek fölött, s könyvtáruknak ne foglalja el minden zugát a regényirodalom terméke, terjeszszék ki figyelmeiket a komolyabb tudományos munkákra is;

lépjenek ki a jobb elemek indolentiájukból és álljanak solidaritásba, míg össze nem csap a burján, az immoralitás fejük fölött;

karolja föl a sajtó is társadalmunk ez égető kérdéseit,

harsogja fülébe az ifjuságnak, hogy a komoly munkásságot mellőző élvhajzászatában nemcsak szellemileg tesped, erkölcsileg sülyed rohamosan, de mi eddig kiváló jellemvonását, fényes tulajdonát képezte, sok hibái mellett, talán minden nemzet ifjusága fölött: fogyni kezd belőle az előszertet minden valódi férfias, lovagias, harczias foglalkozás, s kedvtelés iránt, fogyni kezd a lelkesedés, szunnyadni kezd talán még a hazaszeretet is; megelőzött, felülmúlt bennünket ebben is a német tornász, a külföldi, különösen német ifjuság, mely nemcsak a tudományokat kedveli, de a testet edző, testi ügyességet fejtő kedvteléseket is szenvedélylyel üzi, hogy el ne puhuljon, ne csenevészszék el, és e cosmopolita nép, melyet guny tárgyává tettünk eddig e tulajdonáért, milyen lelkesülten, mily lángolva szereti hazáját; pedig nem ő róluk szól az ének:

„A nagy világon e kívül
Niucsen számodra hely.“

De indulhat-e meg társadalmi reform a kormány és törvényhozás ernyedetlen közreműködése nélkül, vagy lehet-e kívánt eredménye, midőn annak legégetőbb kérdései, mint a nevelésügy, a főrendiház reformja, a polgári házasság behozatala és számtalan mások épen a törvényhozásra várnak?

S várhatjuk-e törvényhozásunktól e kérdések megfejtését, vagy társadalmunktól fölkarolását és megfejtését olyan kérdéseknek, mint a társadalom szervezésének kérdése, az improductív fényűzés mérséklése, irodalom és művészet pártolása, a nemzeti nyelv művelése, midőn a közjogi vita által időnként fölkorlátozott pártszenvédély képviselőinket kimeríti, idejüket elrabolja, sőt elhagyván a képviselőházat, az egész országot bejárja s nemcsak társaséletünket zavarja föl, nemcsak a sajtót vonja el telje-

sen a társadalom égető kérdéseinek tárgyalásától s használja föl mint teljesen alárendelt közeget személyeskedő és elkeseredett párttharezra, nemcsak az egyleti életet zsibbasztja meg s teszi nagyrészből meddővé, de nagy mértékben terjeszti az erkölcsi corruptiót választások alkalmával, és hogy társadalmunk minden tényezője megméte-lyeztessék, beront családunk körébe, él és ellentétbe hozván gyakran a meghasonlásig, elkeseredésig a férjet feleségével, az apát fiával.

Ily viszonyok között, ily eljárás mellett szemlélhetünk esodálatos pártalakulást, mely mellett a szabadelvűek egy része az ó-conservativekkel, más része a nemzetiségekkel egyesülve áll szemben egymással, tulhajtva és elferdítve a liberalismust saját nemzetiségünk rovására, vagy tulzásig ragaszkodva minden meglevőhöz, a természetellenes szövetség fentartása érdekében, a szabadelvűség, a haladás hátrányára, nehogy a szakadást egy bizonynyal bekövetkezendő rosszabb állapot kövesse; felismerhetjük így közjogi helyzetünk fény- és árnyoldalait a legkisebb részletekig, — de hasznunk nem lesz belőle, sőt kipótolhatlan kárunkra, sülyedésnek indult társadalmunk rohamosan fog haladni az örvény szélére.

Nem tárgyalom a nagy kérdést: helyes-e a fenálló közjogi alap vagy nem, de erős meggyőződésem, hogy társadalmunk sülyedése nem fenállásának következménye hasonlithatlanul rosszabb körülmények között rázta föl Széchenyi a társadalmat csaknem halálos dermedéséből, hogy megmentse a nemzetiséget. — a nemzetet; erős meggyőződésem, hogy a közjogi alap megváltoztatása nem halaszthatatlan életkérdés, mely hitem megerősíté a balközép utolsó programja, mely a változtatást a körülményektől teszi függővé;

s miután a társadalmi reform halaszthatlan életkérdés, mit több ízben elismert a képviselőházi is, pártkülönbség nélkül hangoztatván a corruptiót;

miután a társadalmi reformmal együtt, azzal szoros összeköttetésben elismertetik szüksége minden belreformnak;

végre miután közjogi helyzetünk mellett lehet sikeresen munkálkodnunk, mely állítás igazságát a legnagyobb pártelfogultság sem tagadhatja meg, különösen az anyagi téren, a hitel terén szemlélhető, bár nem kielégítő, de mégis nagyszerű haladással szemben:

mindezeknél fogva, talán kimondhatjuk egész biztonnával, hogy társadalmunk megmentésének, nemzetünk előmenetelének, talán fenmaradásának, legelső és halaszthatlan föltétele a közjogi kérdések félretétele, mellőzése hosszú időre, mindaddig, míg társadalmunk érdeke, s ezzel szoros összefüggésben legalább a leglényegesebb belreform kérdések megfejtése követeli.

Dr. BALLAGI GÉZA

